

Cod proiect: PN II-RU-TE-2014-4-0363

Număr proiect 277/2015

**Propaganda de război și Bisericile
românești din Transilvania (1914-1918)**

Director proiect

Conferențiar univ. dr. Ana Victoria Sima

Raport științific sintetic

privind implementarea proiectului în perioada octombrie 2015 – septembrie 2017

Activitățile de cercetare derulate în cadrul grantului **Propaganda de război și Bisericile românești din Transilvania (1914-1918)** în cursul celor douăzeci și patru de luni de finanțare au vizat îndeplinirea obiectivelor proiectului, conform planului stabilit prin aplicație. Proiectul a fost finanțat vreme de 3 luni din anul 2015, de 12 luni pe parcursul anului 2016 și timp de 9 luni în anul 2017. În cadrul prezentului raport, vor fi urmărite activitățile de management, de cercetare-documentare, respectiv de diseminare ale echipei proiectului.

1. În cadrul **activităților de management ale proiectului** echipa a decis să implementeze practica unor întâlniri periodice, pentru organizarea și coordonarea activității de cercetare și diseminare. Astfel, în 5 octombrie **2015** a avut loc întâlnirea preliminară a echipei grantului, în cadrul căreia s-au comunicat aspecte de management (întocmire acte contractare, dosare angajare, comunicare acknowledgement, pregătire site), precum și științifice, constând în trasarea unor sarcini preliminare de cercetare. Întâlnirea din 5 noiembrie 2015 a presupus aspecte de management (comunicare și semnare fișe post, definitivare site, pregătire decont financiar și științific), dar a fost și momentul în care s-a făcut distribuția activităților de cercetare. Astfel, Ana Victoria Sima, Mirela Popa-Andrei și Diana Covaci au asumat cercetarea documentelor specifice Bisericii greco-catolice române, iar Ionela Zaharia și Tiberiu Jordan au preluat cercetarea Bisericii ortodoxe române. Începând cu 1 ianuarie 2016 echipa proiectului a crescut cu încă un membru, prin angajarea doctorandei Teodora-Alexandra Mihăilescu, care la rândul ei a asumat cercetarea arhivelor din Sibiu și Brașov referitoare la problematica Bisericii ortodoxe în Primul Război Mondial și a raporturilor acesteia cu sașii și Biserica luterană.

În anul **2016** au avut loc șase asemenea întâlniri de lucru ale membrilor echipei: în ședința din 3 februarie 2016 s-a analizat modalitatea de alocare a bugetului pe anul 2016 și stabilirea de stagii de cercetare-documentare și conferințe pe anul respectiv. În cea din 15 martie 2016 s-au discutat deplasările pe anul 2016, s-a analizat bibliografia proiectului și participarea la Congresul Național al Istoricilor Români din august 2016, iar în cea din 24 aprilie s-a decis suplimentarea bugetului prin act adițional, creșterea sumelor la deplasări, dar și stabilirea publicațiilor decontate pe proiect, precum și participarea la Congresul Național al Istoricilor Români cu o secțiune

separată organizată de directorul de proiect. În 31 mai 2016 s-au discutat achizițiile de pe proiect, stagiile de deplasare de pe perioada verii și fondurile arhivistice consultate de membrii echipei, care conțin documente relevante pentru proiect. În cadrul întâlnirii din 28 septembrie 2016 s-au prezentat rezultatele stagiului de cercetare de la Cambridge efectuat de Diana Covaci și Mirela Popa-Andrei, s-a inițiat un call for papers de publicare a unui volum de studii cu prezentările din cadrul secțiunilor Congresului, precum și stagiile de cercetare ale doctoranzilor de pe proiect, desfășurate la Viena. În cadrul întâlnirii din 25 noiembrie 2016 au fost prezentate rezultatele stagiilor de cercetare de la Viena și Berlin și raportul de activitate pe 2016; s-a discutat publicarea a două volume de studii în ultimul an de finanțare a proiectului, unul publicat până la finalul proiectului.

În anul **2017** au avut loc trei întâlniri: cea din 17 ianuarie 2017 a abordat probleme precum realizarea filmului proiectului, participarea la conferința „War Hecatomb” de la Lisabona, volumul de studii rezultat în urma Congresului Național al Istoricilor Români care urma să fie publicat până la finalul proiectului, respectiv amânarea deschiderii financiare a proiectului. În întâlnirile din 14 martie și 22 mai 2017 s-a discutat despre volumul de studii rezultat în urma CNIR 2016, participarea la conferința „War Hecatomb” de la Lisabona, realizarea filmului, finanțarea proiectului, precum și stagii de cercetare la Roma.

2. În cele ce urmează vom aborda **activitățile de cercetare-documentare** desfășurate în cele 24 de luni ale proiectului prescrise în cadrul obiectivelor I-III.

Obiectivul I. Stabilirea stadiului actual al cunoașterii în domeniul temei propuse s-a desfășurat în lunile 1-8 de finanțare. Pe parcursul primelor opt luni de desfășurare a proiectului, octombrie 2015 – mai 2016, menționăm investigarea primară a bibliografiei de referință, a surselor editate (enciclopedii, dicționare, Bibliografia istorică a României, memorialistică) și inedite (surse arhivistice), care oferă datele necesare atingerii obiectivului științific privind stabilirea stadiului actual al cunoașterii în domeniul temei propuse, prin consultarea principalelor referințe bibliografice din țară și străinătate referitoare la Primul Război Mondial. Una dintre lucrările de referință care merită menționate deoarece reunește titluri importante din istoriografia românească a Primului Război Mondial este Oana M. Tămaș, *Război și memorie. Scrieri românești despre Marele Război*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015.

În ceea ce privește activitatea de cercetare-documentare propriu-zisă, aceasta s-a desfășurat pe parcursul celor 24 luni de finanțare a proiectului, fiind subsumată obiectivului **II. Investigarea surselor din țară și din străinătate referitoare la Primul Război Mondial și la propaganda desfășurată în Transilvania între 1914-1918 (Lunile 1-20)** și obiectivului **III. Trasarea coordonatelor esențiale ale propagandei desfășurate de statul maghiar prin intermediul clerului bisericilor române din Transilvania între 1914-1918 (Lunile 1-24)**. Astfel, încă din primele 3 luni de derulare a proiectului a fost demarată activitatea de identificare a bibliografiei internaționale convergentă tematicii asumate. Printre primele referințe bibliografice consultate se remarcă volumul *War Experiences in Rural Germany 1914-1923*, Benjamin Ziemann, Berg, Oxford-New York, 2007, în care este analizat războiul din prisma provinciei Bavaria de sud, rurală, catolică, o provincie predominant agrară, fiind interesat cu precădere de soldații înrolați din mediul rural și mentalitatea acestora. Apoi lucrarea *War and Faith. The Catholic Church in Slovenia, 1914-1918*, Brill, Leiden, 2012 în care Pavlina Bobič studiază rolul credinței catolice în crearea mediului spiritual și politic al războiului la sloveni. La fel ca în cazul românilor transilvăneni, preoții sloveni erau implicați în mișcarea de afirmare națională, mai ales că slovenii nu dispuneau de o aristocrație care să le apere interesele; astfel clerul sloven a devenit suspect în timpul războiului, sentimentele lor naționale fiind considerate susceptibile de către autoritățile austro-ungare. În volumul *Germany and Propaganda in World War I: Pacifism, Mobilization and Total War*, I.B. Tauris, London-New York, 2014, David Welch analizează mobilizarea populației în timpul războiului. Autorul remarcă faptul că intensă campanie de sprijinire a războiului desfășurată în spatele frontului avea în vedere să convingă populația, oamenii de rând, că războiul nu era pentru patrie, ci pentru casele și bunurile lor, direct amenințate de inamic. În lucrarea *La prima guerra mondiale*, Stephane Audoin-Rouzeau, Jean-Jacques Becker, ed italiana de Antonio Gibelli, Piccola Biblioteca Einaudi, Torino, 2007, autorii analizează instrumentele și mecanismele propagandei de război în Europa occidentală, respectiv formele pe care le-a îmbrăcat propaganda și efectele acesteia asupra instituțiilor statului și a societății civile, la toate palierele ei. *L'officina della guerra. La grande guerra e le trasformazioni del mondo mentale*, Bollati Boringhieri, Torino, 2007, reprezintă una dintre cele mai serioase analize dedicate mutațiilor mentale și psihologice pe care primul război mondial le-a avut asupra combatanților și a societății civile.

Becker Annette, în lucrarea sa *War and Faith. The Religious Imagination in France 1914-1930*, Berg, se axează în special pe experiența religioasă și legătura dintre revirimentul patriotic și

cel religios al francezilor în timpul Marelui Război. Pe lângă acestea autoarea subliniază și rolul jucat de biserică în modelarea credinței de zi cu zi și emergența unui ecumenism care s-a manifestat într-o solidaritate spirituală în folosul cauzei naționale. Anton Holzer în *Die andere Front. Fotografie und Propaganda im Ersten Weltkrieg*, Primus Verlag, 2014 examinează Marele Război din perspectiva primului război mediatic modern, pe baza a 500 de fotografii inedite din colecția Bibliotecii Naționale a Austriei. El se apleacă asupra istoriei fotografiei de război, legislației, fotografiilor și a rolului lor. Printre fotografiile analizate se găsește și una dintre fotografiile trimise de preotul ortodox Ioan Felea, detașat în 1917 pe frontul italian. În *Catholicism and the Great War. Religion and Everyday Life in Germany and Austria-Hungary, 1914-1922*, Cambridge University Press, 2015, Patrick J. Houlihan realizează o istorie comparată transnațională a catolicismului din Germania și Austro-Ungaria în timpul Marelui Război. Sunt analizate rând pe rând atitudinea și teologia papei, a episcopilor și preoților militari, referitoare la război, politica Bisericii Catolice privind soldații, femeile și copiii dar și reacția, teologiile private și religia trăită a celor din urmă. Autorul reușește să sublinieze astfel și diferențele și/sau asemănările dintre credințele liderilor bisericii și cele ale credincioșilor, cât și modul fiecăruia de a face față războiului.

Alături de această bibliografia internațională, echipa proiectului a reușit să identifice și o bibliografie internă consacrată subiectului, din care amintim: Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimei române din Ardeal la războiul pentru reîntregirea neamului (1916-1919)*, Institutul de Arte Grafice, Editură și Librărie „Cartea Românească” S.A., 1925. Lucrarea cuprinde mărturii despre experiențele mai multor preoți români ortodocși și greco-catolici în timpul Primului Război Mondial și descrie modul în care aceștia s-au confruntat cu condițiile dificile (detenție, internare, exil) din perioada de după intrarea României în război (1916). Extrem de utilă analizei proiectului s-a dovedit a fi și lucrarea lui Ioan Broșu, *Amintiri din viața preoțească adunate și scoase la iveală după o păstorire de peste 50 de ani*, Tipografia „Astra”, Brașov, 1936. Lucrarea include amintirile lui Broșu referitoare la experiențele pe care le-a trăit în timpul Primului Război Mondial, îndeosebi refugiul său în Moldova, în urma victoriilor obținute de Puterile Centrale pe frontul românesc.

Relevantă pentru rolul jucat de Biserica ortodoxă din Transilvania în anii Primului război Mondial s-a dovedit a fi și *Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007; Paul Brusanowski oferă detalii despre politica bisericească adoptată de guvernarea maghiară în timpul Primului Război Mondial și „zona culturală” creată în Transilvania. În lucrarea *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra*

(1850-1918), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, autorul Marius Eppel oferă o analiză esențială a rolului jucat de Biserica Ortodoxă din Transilvania în perioada 1916-1918, când odată cu intrarea României în război, propaganda statului austro-ungar a sporit în intensitate și amploare asupra românilor transilvăneni. Vicarul ortodox de la Oradea, Roman Ciorogariu, ne oferă experiența războiului din perspectiva sa de preot, confruntat atât cu macro-istoria, cât și cu micro-istoria (R. Ciorogariu, *Zile trăite. Partea I: Războiul mondial până la armistițiu*, Oradea, Fundația Culturală "Cele Trei Crișuri", 1994). O perspectivă similară are și protopopul greco-catolic al Clujului, Elie Dăianu, în lucrarea *Însemnări din închisoare și din exil (1917-1918)*, 2 vol., Ed. Valentin Orga, Maria Aldea, Cosmin Budeancă, Cluj-Napoca, Argonaut, 2002-2003.

Între lucrări mai trebuie să menționăm seria intitulată *Carțile războiului*, de A. Melin, din care fac parte trei volume de schițe și povestiri ce redau fapte reale din viața de zi cu zi a românilor transilvăneni din vremea Primului Război Mondial. Cele trei volume sunt: Al. Ciura, *În războiu. Schițe*, Blaj, 1915, Al. Ciura, *Copiii în război. Schițe din zilele de acum*, de Al. Ciura, A. Melin și Toma Cocișiu, Blaj, 1918; *Sub steag străin. Schițe și povestiri din Ardeal 1914-1916*, ed. a II-a, București, 1920.

O altă lucrare dedicată vieții cotidiene în timpul primei conflagrații mondiale, care surprinde inclusiv impactul războiului asupra familiilor românești, este volumul lui Ioan Bolovan, *Primul război mondial și realitățile demografice din Transilvania*, Cluj-Napoca, Ed. Școala Ardeleană, 2015. O altă apariție editorială de ultimă oră este reprezentată de volumul *Primul război mondial. Perspectivă istorică și istoriografică/World War I. A Historical and Historiographical Perspective*, Ed. by Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane & Presa Universitară Clujeană, 2015. Volumul cuprinde 47 de studii de o mare varietate, care propun o reevaluare și re poziționare teoretică și metodologică a evenimentului care a marcat o ruptură decisivă a ordinii mondiale ce funcționase până în 1914.

La fel de necesară s-a dovedit identificarea unor titluri dedicate rolului cinematografului în propaganda desfășurată de autoritățile politice, în vreme de război sau de pace. Menționăm câteva titluri clasice în acest sens, Sergei Eisenstein, *Film Form: Essays in film theory*, New York: Hartcourt, translated by Jay Leyda, 1949; Sergei Eisenstein, *Articole alese*, Ed. Cartea rusă, București, 1958; Elie Faure, *Funcția cinematografului*, Ed. Meridiane, București, 1971; Manuela Cernat, *Filmul și armele*, Ed. Meridiane, București, 1976.

De-a lungul anului 2016 întreaga echipă a urmărit atingerea primului obiectiv propus inițial în cadrul proiectului pentru lunile 1-8 de desfășurare a grantului. Mai exact a urmărit, în biblioteci din țară și străinătate, continuarea activității de identificare și consultare a principalelor referințe bibliografice interne și internaționale referitoare la Primul Război Mondial și la propaganda promovată de stat în perioada anilor 1914-1918. Astfel, s-a reușit reperarea celor mai recente perspective interdisciplinare și posibilitatea aplicării paradigmatelor lor interpretative la realitățile istorice din Transilvania.

În vederea atingerii acestui obiectiv s-au desfășurat mai multe stagii de cercetare-documentare în țară și străinătate în cadrul proiectului PN II-RU-TE-2014-4-0363.

În această privință menționăm stagiul de cercetare-documentare efectuat de către Mirela Popa-Andrei și Diana Covaci în Cambridge, Anglia, la Cambridge University Library în perioada 1-10 august 2016. Cu această ocazie au fost identificate în primul rând cele mai recente lucrări, bazate pe metodologiile cele mai noi, referitoare la propagandă, frontul intern, mobilizare etc. Au fost consultate atât volume de referință pe tema propagandei, a comunicării în cadrul organizațiilor și între grupuri, precum și titluri dedicate Primului Război Mondial în Marea Britanie, Statele Unite ale Americii, Germania, Franța, Italia, Austria etc., gen femeile și implicarea lor în Marele Război, copiii și războiul, scrisori și jurnale din război, cu scopul de a identifica stadiul cercetărilor în istoriografia internațională, dar și metodologia actuală folosită în acest tip de cercetare istorică.

Astfel, pentru comunicare și interferențele apărute în cadrul acesteia, care afectează receptarea mesajului transmis de către sursă către receptor Diana Covaci a identificat următoarele titluri de referință: *Communication. Making connections*, William J. Seiler, Melissa L. Beall, 8th edition, Pearson, 2011; Joseph A. DeVito, *The interpersonal Communication Book*, 12th Edition, Pearson International Edition, 2009; *First Look at Communication Theory*, 8th edition, Em Griffin, McGraw-Hill International Edition, 2012; *Introduction to Communication Studies*, John Fiske, Third Edition, Routledge, London&New York, 2011; Stephen W. Littlejohn, *Theories of Human Communication*, 4th Edition, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1992; Denis McQuail, *Mass Communication Theory. An Introduction*, Third Edition, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi, 1994.

În privința lucrărilor dedicate propagandei, Diana Covaci și Mirela Popa-Andrei au consultat mai multe lucrări, printre care se numără titluri mai recente, precum lucrarea lui Jason Stanley, *How Propaganda Works*, Princeton University Press, 2015; *Media and the Making of*

Modern Germany: Mass Communications, Society, and Politics from the Empire to the Third Reich, Ross Corey, Oxford, Oxford University Press, 2015; altele mai vechi, dar de referință în bibliografia internațională a problemei, precum *Public Opinion in Soviet Russia. A Study in Mass Persuasion*, Alex Inkeles, Harvard University Press, Cambridge, 1950 sau lucrarea de referință a lui Peter Kenez, *The Birth of the Propaganda State. Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917-1929*, Cambridge, Cambridge University Press, 1985.

O altă lucrare relevantă o constituie de *The Oxford Handbook of Propaganda Studies*, Edited by Jonathan Auerbach and Russ Castronovo, Oxford University Press, 2015 în care, în cadrul mai multor studii, sunt analizate rolul mass media, al școlilor în distribuția propagandei, mesajele diseminate prin acestea. Una dintre lucrările de referință în studierea propagandei este *Propaganda and Persuasion*, Garth S. Jowett & Victoria O'Donnell, 5th Edition, Sage Publications, Thousand Oaks, California, 2012. S-a fotografiat și lucrarea *British Propaganda during the First World War, 1914-18*, M. L. Sanders and Philip M. Taylor, 1982, published 1982 by The Macmillan Press LTD, London and Basingstoke, o lucrare de referință în literatura de specialitate multă vreme, care a influențat cercetările ulterioare referitoare la propaganda în Primul Război Mondial. De asemenea, a fost fotografiată lucrarea *World War I and Propaganda*, ed. by Troy Paddock, 2014.

Lucrarea lui Christoph T. Maier, *Crusade Propaganda and Ideology. Model Sermons for the Preaching of the Cross*, Cambridge University Press, 2004, reprezintă un model de analiză a propagandei efectuate prin Biserică în Evul Mediu, în vederea mobilizării populației spre susținerea războaielor religioase. În ceea ce privește reprezentarea războiului în filme, merită menționată lucrarea *Official British Film Propaganda during The First World War*. Published in association with the Imperial War Museum, by Nicholas Reeves, Croom Helm, London-Sydney-Wolfeboro, New Hampshire, 1986 sau lucrarea lui Bernadette Kester, *Film Front Weimar. Representations of the First World War in German films of the Weimar period (1919-1933)*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2003, relevantă întrucât analizează dezvoltarea cinematografiei germane în anii de dinaintea Primului Război Mondial și implicarea acesteia în efortul de război, precum și reprezentarea frontului în filme.

Mirela Popa-Andrei a consultat, fișat și fotografiat parțial lucrări reprezentative pentru studierea Primului Război Mondial din perspectiva istoriei culturale, precum cele ale lui Jay Winter, *Sites of Memories, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History*,

Cambridge Univ. Press, 2014; Idem, *Remembering War*, Yale University, 2006. Susan Grayzel, *Women and the First World War*, Routledge, 2013; Martha Hanna, *The mobilization of Intellect. French scholars and writers during the Great War*, Harvard Press, 1996. De asemenea, au fost descărcate în format electronic mai multe volume de studii privind frontul intern (homefront), femeile și First World War, precum *Women and war*, Seria History of Women in the United States, volume 15, Berlin/Boston, De Gruyter, 1993, o lucrare de referință în domeniu.

Vizita la Cambridge le-a oferit celor două cercetătoare, Diana Covaci și Mirela Popa-Andrei, inclusiv posibilitatea de a consulta baze de date renumite care reunesc colecții de reviste și jurnale prestigioase, precum Sage Publications, Routledge, Taylor & Francis, Cambridge Core sau Oxford Journals. Dintre studiile accesate cu această ocazie îl menționăm pe cel al lui Jordan Kiper, "Toward an Anthropology of War propaganda", *Political and Legal Anthropology Review*, vol. 38, Number 1, May 2015, pp. 129-146, care atestă recuperarea cercetărilor dedicate propagandei de război în anii de după genocidul din Rwanda, punând în evidență rolul de incitare la violență în masă asumat de propagandă. Un studiu la fel de incitant este cel al lui David Monger "Nothing Special? Propaganda and Women`s Roles in the Late First World War Britain", *Women`s History Review*, 23: 4, 2014, 518-542, în care autorul analizează rolul femeilor ca subiect, obiect și producători ai propagandei în Marea Britanie între anii 1917-1918. Un studiu care abordează rolul presei în diseminarea propagandei de război este cel publicat de Peter Putnis & Kerry McCallum "Reuters, Propaganda-inspired News, and the Australian Press During the First World War", *Media History*, 19:3, 284-304.

În perioada 6-12 noiembrie 2016 asistent de cercetare dr. Ionela Zaharia și asistent de cercetare drd. Teodora-Alexandra Mihalache au efectuat un stagiul de cercetare la Arhivele de Stat ale Austriei și la Biblioteca Națională a Austriei (Viena, Austria). La Biblioteca Națională a Austriei, cercetătoarele au avut în vedere identificarea și consultarea unor lucrări, volume de studii și monografii, dedicate următoarelor tematici: istoria poștei militare și cenzurii din timpul Marelui Război, istoria frontului intern, istoria culturală a războiului, istoria și teoria propagandei, bisericile din Austro-Ungaria în timpul conflagrației mondiale, politici religioase și educaționale, propagandă și mobilizarea copiilor prin biserică. Printre lucrările consultate s-au numărat: Clement, Alfred, *Handbuch der Feld und Militärpost in Österreich*, Im Selbstverlag des Verfassers, Graz, 1964; Bussemer, Thymian, *Propaganda: Konzepte und Theorien*, Zweite, überarbeitete Auflage, Vs Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2008; Kropf, Rudolf (ed.),

Evelyn Fertl (redactor), *Der Erste Weltkrieg an der Heimatfront, Tagungsband der 33. Schlaininger Gespräche 2013*, Landesmuseum Burgenland, Eisenstadt, 2014; Rettenwander, Matthias, *Der Krieg als Seelsorge. Katholische Kirche und Volksfrömmigkeit in Tirol im Ersten Weltkrieg*, Universitätsverlag Wagner, Innsbruck, 2005; Huemer, Melanie, *Propaganda im Dienst der Erziehung - Die Mobilisierung des Kindes im Ersten Weltkrieg (Diplomarbeit)*, Salzburg, 2006; Denzler, Alexander, Grüner, Stefan, Raasch, Markus (ed.), *Kinder und Krieg : von der Antike bis in die Gegenwart*, De Gruyter-Oldenbourg, Berlin, Boston, 2016; Demm, Eberhard, *Ostpolitik und Propaganda im Ersten Weltkrieg*, Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2002; Stekl, Hannes, Hämmerle, Christa, Bruckmüller, Ernst (ed.), *Kindheit und Schule im Ersten Weltkrieg*, New Academic Press, Wien, 2015 etc.

De asemenea, în perioada 6–12 noiembrie 2016, un alt membru al echipei grantului, drd. Tiberiu Iordan a efectuat un stagiul de cercetare-documentare la Berlin, Germania. Principalele teme de cercetare urmărite de către doctorand au fost propaganda și biserica în Primul Război Mondial, influența pe care au exercitat-o reprezentanții diferitelor culte religioase asupra soldaților sau rezultatele propagandei pentru cei care nu participau direct la război, în special femeile și copiii, care au avut de suportat rezultatele războiului pe propriul front, cel de acasă. De asemenea, cercetarea a urmărit să surprindă modul în care a acționat, a influențat propaganda oamenii, atât pe cei de pe frontul propriu-zis, cât și pe cei de pe frontul de acasă, cu ajutorul imaginilor filmate și a filmelor realizate în acea perioadă. În acest scop au fost cercetate parțial arhivele existente la Bundesarchiv Berlin-Wilmersdorf Filmarchiv, Deutsche Kinemathek-Berlin, DEFA Stiftung, Film Institut Potsdam.

Astfel, în legătură cu tema care privește cercetarea influenței și rolul bisericilor în propaganda de război au putut fi identificate și pot fi exemplificate o serie de lucrări. De exemplu în ceea ce privește biserica evanghelică, există o serie de materiale de arhivă adunate, cum ar fi cele de la Evangelische Kirche in Deutschland: Materialsammlung Erster Weltkrieg - *Die Kirchen und der Erste Weltkrieg* (aici se regăsesc o serie articole și lucrări despre rolul bisericii în mobilizarea de la începutul războiului, precum și relația diferitelor biserici cu problematica spirituală și morală pe care o detectau în rândul oamenilor cu ocazia începerii unui nou război). Pot fi amintite: Dieter Beese, *Kirche im Krieg. Der 1. Weltkrieg als europäische Christentumspraxis.*, Vortrag bei der Tagung des deutsch-belgischen Bruderrats, 2013; Wolf-Dieter Steinmann, Lucie Panzer: *Für Gott und Vaterland – Die Evangelische Kirche und der 1.*

Weltkrieg. Deutschland Kultur, 2014; Sebastian Kranich: *Mit Gott in den Krieg*, in: EKD-Magazin "Reformation und Politik"; Martin Greschat: *Der Erste Weltkrieg und die Christenheit. Ein globaler Überblick.*, Kohlhammer, Stuttgart, 2014.

În ceea ce privește cercetarea fondurilor de arhivă utile identificării datelor despre propagandă și personalul implicat în realizarea și susținerea ei, aici amintind de la poeți și scriitori până la jurnaliști și artiști de toate tipurile, au fost identificate o serie de titluri ca: Ulrike Oppelt, *Film und Propaganda im Ersten Weltkrieg. Propaganda als Medienrealität im Aktualitäten- und Dokumentarfilm*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2002; Anne Schmidt, *Belehrung–Propaganda–Vertrauensarbeit. Zum Wandel amtlicher Kommunikationspolitik in Deutschland 1914-1918*, Klartext Verlag, Essen, 2006; Jürgen u. Wolfgang von Ungern-Sternberg, *Der Aufruf "An die Kulturwelt!" Das Manifest der 93 und die Anfänge der Kriegspropaganda im Ersten Weltkrieg*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1996; Kurt Flasch, *Die geistige Mobilmachung. Die deutschen Intellektuellen und der Erste Weltkrieg. Ein Versuch*, Alexander Fest Verlag, Berlin, 2000.

Despre influența războiului și a propagandei precum și rezultatele asupra vieții femeilor din perioada studiată pot fi de asemenea amintite: Stefan Bajohr, *Die Hälfte der Fabrik. Geschichte der Frauenarbeit in Deutschland 1914-1945*, Verlag Arbeiterbewegung u. Gesellschaftswiss, Marburg 1979; Ute Daniel, *Arbeiterfrauen in der Kriegsgesellschaft. Beruf, Familie und Politik im Ersten Weltkrieg*, Grin Verlag, Göttingen, 1989; Ulrike von Gersdorf, *Frauen im Kriegsdienst 1914-1945*, Verlag Ferdinand Schöningh, Stuttgart, 1969; Birte Kundrus, *"Kriegerfrauen". Familienpolitik und Geschlechterverhältnisse im Ersten und Zweiten Weltkrieg*, Christians, Hamburg, 1995. Cercetarea din punct de vedere al imaginilor filmate și al filmelor realizate în acea perioadă efectuată la arhivele de film amintite a condus la identificarea unor surse de arhivă care vor putea fi folosite la definitivarea, în condiții optime, a filmului documentar ce va fi realizat la sfârșitul proiectului.

În conformitate cu cel de-al doilea obiectiv al proiectului nostru, în paralel activitatea de documentare bibliografică s-a desfășurat activitatea de identificare și investigare a surselor din țară și din străinătate referitoare la Primul Război Mondial și propaganda oficială a statului desfășurată în Transilvania prin intermediul celor două Biserici și a preoțimii române.

Astfel, una dintre direcțiile de cercetare asumate a fost reprezentată de analiza presei epocii. În consecință, au fost consultate revistele *Unirea*, *Cultura Creștină*, *Gazeta Transilvaniei*, *Cosânzeana*, în principal presa de factură greco-catolică pentru anii Primului Război Mondial

(Diana Covaci, Mirela Popa-Andrei). Pe parcursul consultării unor numere relevante pentru tema studiată, au fost extrase fragmente de text, care apoi au fost postate pe pagina Facebook a proiectului (Diana Covaci). Aceasta a reprezentat partea de diseminare către publicul larg, de specialitate sau consumator de informații istorice, a unor știri sau însemnări din anii Primului Război Mondial.

Direcția majoră a fost reprezentată de cercetarea de arhivă și a constat în consultarea surselor primare de informații privind Primul Război Mondial și felul în care acest eveniment a fost resimțit în Transilvania de cele două biserici ale românilor: Biserica Greco-Catolică Română și Biserica Ortodoxă Română, dar mai ales cum și în ce măsură cele două biserici s-au implicat în transmiterea mesajului propagandistic dinspre guvernul maghiar de la Budapesta, către populația românească a Transilvaniei. S-a urmărit, de asemenea, dacă această rețea de transmitere a mesajului a funcționat, reușind să-și atingă scopul propus: mobilizarea populației civile în susținerea războiului.

Toți cercetătorii grantului s-au implicat în cercetarea de arhivă în vederea realizării obiectivelor științifice propuse pentru cele 24 luni care au trecut de la debutul proiectului nostru științific. Au fost consultate cu precădere mai multe direcții județene ale Arhivelor Naționale, dar și fonduri arhivistice aflate în arhivele vieneze. Cercetarea în arhivele interne a vizat o dublă direcție de analiză: identificarea ordinelor și reglementărilor bisericești din anii 1914-1918 și analizarea răspunsurilor din parohiile și protopopiatele aflate în subordinea eparhiei cercetate; în paralel s-a căutat identificarea mesajului nemijlocit al participanților la această conflagrație mondială prin intermediul scrisorilor, jurnalelor și memoriilor de război.

Astfel, câteva din cele mai importante surse primare au fost identificate, consultate și fotocopyate de Diana Covaci și Mirela Popa-Andrei și Ana Victoria Sima în urma unor stagii de cercetare la Arhivele Naționale, Direcția Județeană Alba, respectiv Bistrița, Sibiu și Cluj-Napoca.

Una din principalele direcții de cercetare promovate de Ana Sima și Diana Covaci a constat în reconstituirea grupului de circulare episcopicești emise în perioada războiului, între anii 1914-1918, de către cele două biserici românești Ana Sima a identificat circularele emise de episcopia greco-catolică de Gherla, adunate în fondul arhivistic al Episcopiei Greco-Catolice de Cluj-Gherla aflat în grija Direcției județene Cluj, în vreme ce Diana Covaci a identificat circularele mitropolitane emise de Cabinetul din Blaj, aflate azi în bună parte în custodia Arhivelor Naționale din Alba Iulia.

Ana Victoria Sima a mai consultat, pe parcursul celor 24 luni de cercetare și fondurile personale ale unora dintre membrii elitei ecleziastice a arhidiecezei de Alba-Iulia și Făgăraș care activaseră între anii 1914-1918, păstrate tot în Arhivele din Cluj, cum ar fi: *Fondul personal Victor Mihalyi de Apșa*, *Fondul personal Al. Lupeanu-Melin*, *Fondul personal Izidor Marcu*, *Fondul personal Ioan Micu Moldovan*, *Fondul personal Alexandru Nicolescu*, *Fondul personal Zenovie Păclișanu*, *Fondul personal Iacob Popa*, *Fondul personal Vasile Suciu*, sau *Fondul personal Ilie Dăianu*, ultimul fiind protopopul Clujului, reținut de autoritățile maghiare în perioada războiului pentru activități nepatriotice, unele dintre ele conținând și informații referitoare la anii Marelui Război.

Un alt fond important pentru cercetarea noastră, aflat de asemenea în custodia aceluiași Serviciu Județean Cluj, este reprezentat de *Colecția Scrisorilor din Primul război mondial*. Este un fond interesant care păstrează corespondența dintre soldații transilvăneni, de diferite etnii și confesiuni, și familiile lor de acasă. Conține informații importante de natură economică, altele referitoare la modul în care evoluează relațiile de familie în vreme de război dar și unele date despre și din interiorul frontului, precum și interesante imagini cu diferite localități din dubla monarhie, în care într-un moment sau altul s-au aflat soldații din Transilvania sau felicitări de sărbători cu mesaje care veneau în sprijinul propagandei de război. Totodată, documentarea arhivistică realizată în această etapă a constat și în consultarea fondului arhivistic aparținând *Vicariatului greco-catolic al Maramureșului*, care conservă una dintre cele mai complete colecții de circulare episcopale, decrete și ordine ministeriale transmise de autoritățile politice prin biserică spre comunitate. Rezultatele acestor cercetări au condus la indentificarea, fotografierea și transcrierea circularilor episcopale și vicariale emise de cele două foruri în anii primului război mondial.

Pentru arealul arhiepiscopiei greco-catolice de Blaj și Alba Iulia acestea au fost identificate în două modalități: în primul rând a fost cercetat fondul Biblioteca de la Arhivele Alba, pentru dosarele care reuneau *Circulare*, ulterior fiind investigate diferite fonduri parohiale, unde poate fi consultată colecția aproape completă a acestora, întrucât prescripțiile bisericești impuneau păstrarea în biblioteca parohială a circularilor. Cercetarea de arhivă a avut în vedere și identificarea circularilor emise de sediul mitropolitan de la Sibiu. În acest sens au fost inventariate din colecțiile de documente din fonduri parohiale ale unor comunități ortodoxe. Dintre fondurile parohiale și protopopești consultate menționăm la Alba: *Parohia gr.cat. Aiudul de Sus*, *Parohia gr.cat. Biia*,

Parohia gr.cat. Cetatea de Baltă, Parohia ort. Deal, Protopopiat gr.cat. Alba Iulia - Acte inventariate, Protopopiatul gr.cat. Blaj -Acte inventariate sau Protopopiatul ort. Alba - Acte inventariate.

La Arhivele din Bistrița, Mirela Popa-Andrei și Diana Covaci au consultat fonduri precum *Vicariatul Rodnei, Protopopiatul gr. cat. Bistrița Oficiul parohial gr. cat. Feldru, Oficiul parohial gr. cat. Ilva Mare, Oficiul parohial ortodox Năsăud, Administrația fondurilor grănicerești năsăudene, Primăria orașului Năsăud.* În aceste fonduri au fost identificate și apoi fotocopyate documente relevante pentru tematica proiectului nostru, precum circulare episcopale și vicariale, rapoarte vicariale sau parohiale din care rezidă răspunsurile parohiilor la circularele episcopale prin care se solicitau, în numele guvernului, donații în bani sau produse pentru front, contribuții la împrumuturile de stat; diferite documente școlare etc.

Din perspectiva răspunsurilor din diferite parohii a fost relevantă studierea fondurilor parohiale sau protopopești menționate mai sus. Însă informații mult relevante pentru situația la nivelul unei unități administrative mai mari, anume din întreaga eparhie greco-catolică română unită de Blaj, au fost adunate din cel mai important fond din cadrul *Mitropoliei Greco-Catolică Română de Alba-Iulia și Făgăraș.* În cadrul acestuia se află și fondul *Registratura generală. Acte înregistrate,* unde au fost păstrate dosarele care reunesc răspunsurile din comunități și protopopiate la diferite cereri ale autorităților ecleziastice sau de stat. Acestea au permis reconstituirea comunicării între centru și periferie în perioada războiului, indicând care au fost problemele de comunicare existente care au afectat mobilizarea resurselor statului în vreme de război.

Cercetător științific III dr. Mirela Popa-Andrei și asistent de cercetare drd. Teodora-Alexandra Mihalache au efectuat în perioada 13-15 aprilie 2016 un stagiul de cercetare la Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale. În cadrul acestui stagiul, Mirela Popa-Andrei a consultat mai multe fonduri arhivistice, dintre care cu un potențial mare pentru proiect s-au dovedit a fi Fondul Astra și fondul *Acte fasciculare,* în care a fost identificat un interesant jurnal de front al unui soldat/sanitar intitulat *Jurnale zilnice ale lui Nicolae Avram,* a cărui conținut a fost fructificat într-o prezentare și un studiu. Teodora-Alexandra Mihalache a consultat documente din *Colecția Brukenthal* și fondul *Societatea săsească pentru îngrijirea mormintelor.*

Ionela Zaharia a cercetat în Arhiva Primei Școli Românești din Șcheii Brașovului memoriile Virgilei Nistor, care surprind viața pe frontul intern, în orașul Brașov, din perspectiva

unei femei, voluntară la Crucea Roșie. Interesante sunt relatările sale privind prezența răniților în oraș, relațiile cu comandanții militari cu protopopul Vasile Saftu etc. Apar menționate și detalii privind predicile protopopului, care conțineau și cuvinte pioase la adresa împăratului și mențiunea că războiul era spre ”dezrobirea neamurilor”. Alte informații: intrarea României în război, retragerea, viața refugiaților din Ardeal etc. Un alt fond identificat de Ionela Zaharia la Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale este fondul personal Luana Popa, care cuprinde memorii din temnițele ungurești: Romul Cristolovean. Memoriile oferă detalii despre tratamentul aplicat de autoritățile austro-ungare românilor transilvăneni arestați ca spioni sau agitatori, printre care s-au numărat și preoți. Atitudinea autorităților austro-ungare, tratamentele aplicate, au influențat acțiunile preoților și ierarhilor celor două biserici românești din Transilvania.

Cercetarea arhivistică a surselor interne a fost completată cu cercetarea unor unități arhivistice din Viena. Astfel, în perioada octombrie-decembrie 2015, asist. cercet. drd. Ionela Zaharia, continuând mai vechi cercetări științifice, demarate în stagiul său doctorat, a consultat mai multe documente în Arhivele de război (Kriegsarchiv) din Viena, obținând informații despre propaganda împotriva inamicului lansată de Austro-Ungaria în 1917 și instrucțiunile pentru clerul militar implicat în aceste activități, printre care s-au numărat și o serie de preoți români, ortodocși și greco-catolici. Cartonul AT-OeStA, KA MBeh AFV 165 Akten 1918. Aceeași unitate arhivistică, alte cote, alte dosare, oferă informații despre activitatea preoților militari în lagărele pentru prizonierii repatriați din Rusia și hotărârile privind activitatea clerului militar în noiembrie 1918. Cercetările în arhivele vieneze au fost duse mai departe cu prilejul stagiului de cercetare-documentare efectuat la Viena în perioada 6-12 noiembrie anul curent, de către Ionela Zaharia și Teodora-Alexandra Mihalache, care au consultat următoarele colecții de fonduri din cadrul departamentului Arhiva de Război (*Kriegsarchivarhiv*): *Zentralstellen* (fondul *Kriegsministerium*); *Feldakten* (fondul *Armeoberkommando*); *Mittel-Behörde* (fondul *Apostolisches Feldvikariat*); *Territorialkommanden* (fondul *General-, Korps- und Militärkommando Befehle*).

Din cadrul departamentului Arhiva Administrației (*Allgemeines Verwaltungsarchiv*) au consultat colecția *Unterricht und Kultus* (fondul *Neuer Kultus/Akatholischer Kultus*).

Printre documentele identificate în *Kriegsarchivarhiv* rețin atenția în mod deosebit plângerile făcute de diverse persoane (militare sau civile) și adresate Ministrului de Război, cu privire la conduita persoanelor din cadrul armatei; câteva plângeri de la Sibiu, Satu Mare, Arad și

Timișoara în legătură cu rele tratamente aplicate de autoritățile militare, problemele alimentare, botezarea unor evrei. Ele indică militarizarea frontului intern și faptul că o parte dintre abuzuri erau raportate și ajungeau să fie cunoscute și la Viena. Alte categorii de documente sunt reprezentate de instrucțiuni în limba latină trimise clerului militar catolic, decorațiile oferite clerului militar, flyere distribuite pe front cu mesaje explicit patriotice, scrisori pastorale ale vicarului apostolic, broșuri adresate copiilor știutori de limba germană, cărți poștale agreate de autorități pentru a fi distribuite în rândurile soldaților (în fondul Vicariatului Apostolic al Armatei) etc.

În anul **2017** în conformitate cu cel de-al doilea obiectiv al proiectului, s-a finalizat activitatea de documentare bibliografică, precum și cea de identificare și investigare a surselor din țară și din străinătate referitoare la Primul Război Mondial și propaganda oficială a statului desfășurată în Transilvania prin intermediul celor două Biserici și a preoțimii române. Astfel, în vederea corelării datelor oferite de sursele arhivistice din țară cu informațiile deținute de arhive din străinătate, în perioada 7-14 mai 2017 Mirela Popa-Andrei împreună cu directorul de proiect, conf. univ. dr. Ana Sima a efectuat un stagiul de cercetare-documentare la Arhivele pontificale din Roma și Vatican, respectiv în Arhiva Congregației pentru Biserici Orientale (ACCO) și Arhivele Secrete Vaticane (ASV). Cu această ocazie au fost identificate documente importante care contribuie la conturarea unei imagini complexe a situației provinciei ecleziastice greco-catolice din Transilvania în anii Marelui Război, dar și a raporturilor ierarhiei române greco-catolice cu Budapesta și Vaticanul. Astfel în ACCO, fondul *Sacra congregazione per le Chiese Orientali, Scritture Riferite nei Congressi, Serie Romeni* au fost identificate și fotocopiate mai multe documente, dintre care menționăm: Rubrica 116, Rumeni, fasc. I-III Făgăraș- Alba Iulia, 1894-1919: scrisoarea lui Vasile Suciu, vicarul capitular mitropolitan, către nunțiu despre starea de spirit din archidieceză 1917-începutul anului 1918; despre situația Orfelinatlui din Blaj 1918-1921; au fost identificate mai multe dosare referitoare la membri marcanți ai elitei ecleziastice române din Transilvania și relațiile acestora cu ierarhia superioară din perioada care a precedat și succedat conflictul, dar și din vremea războiului. În Arhivele Secrete ale Vaticanului (Archivio Segreto Vaticano), fond Archivio della Nunziatura Apostolica di Vienna, am identificat documente care relevă corespondența oficială dintre Sfântul Scaun, Nunțiatura din Viena și episcopii sufragani de pe teritoriul Ungariei, inclusiv episcopii diecezelor române greco-catolice. Este vorba despre circulare care reglementau aspecte de natură pastorală specifice unei perioade de criză, cerința

îndreptată către preoți de a-și adecva și adapta pastorația vremurilor pe care le traversau, dreptul de expropriere a statului asupra unor terenuri proprietate privată, inclusiv asupra unor bunuri aparținând Bisericii catolice etc.

3. Toate datele acumulate în decursul stagiilor de cercetare-documentare au fost utilizate în vederea **diseminării informației legate de proiectul de față**. Astfel, toți membrii echipei au participat la numeroase conferințe desfășurate în țară și în străinătate încă din octombrie 2015 (a se vedea mai jos participările membrilor grantului la conferințe interne și internaționale). Un loc special în cadrul proiectului de diseminare a rezultatelor cercetării este reprezentat de filmul proiectului. La fel de important este volumul care reunește lucrări prezentate în cadrul unei secțiuni organizate de directorul proiectului în cadrul Congresului Național al Istoricilor Români din 2016, asupra căruia vom reveni ulterior în cadrul raportului de față.

De asemenea, pe perioada finanțării proiectului s-au trimis spre publicare și s-au publicat mai multe studii, dintre care 2 ISI și 6 BDI, dar au apărut și alte articole publicate în volumele unor conferințe sau reviste indexate CNCSIS B+, în volume colective sau în reviste neindexate, dar reprezentative în fluxul cercetării istorice pe temă, în număr de 12, după cum urmează:

Articole ISI:

1. **Ana Victoria Sima**, "Being Wife and Husband during World War I. A Transylvanian Cultural Perspective", in *Transylvanian Review*, vol. XXV, no. 4 (Winter), 2016, pp. 11-27.
2. **Mirela Popa-Andrei**, "The Literature of War - A New Perspective. Case Study: Romanian War Diaries (1914-1916)", in *Transylvanian Review*, vol. XXV, no. 4 (Winter), 2016, pp. 65-76.

Articole BDI:

1. **Ionela Zaharia**, „For God and/or emperor: Habsburg Romanian military chaplains and wartime propaganda in camps for returning POWs“, *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, Volume 24, 2017 - Issue 2: Habsburg Home Fronts during the Great War, Taylor and Francis, pp. 288-304.
2. **Mirela Popa-Andrei**, "Ipostaze ale preotului în comunitățile românești din Transilvania în timpul Marelui Război, în *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca Series Historica*, vol. LVI, București, 2017, **sub tipar**.
3. **Mirela Popa-Andrei**, "Priestly Dynasties: Recruitment Pools for the Greek-Catholic Clerical Elite. Case Study: The Dioceses of Oradea and Gherla (1853-1918)", în *Anuarul Institutului de*

Istorie George Barițiu din Cluj”, Series *Historica*, volum LV, Supliment, 2016, pp. 87-104, ISSN 2344-2093.

4. Mirela Popa-Andrei, ”Rifugiatii nel proprio paese. Il confino dei metropoliti romeni della Transilvania dopo l'entrata della Romania in guerra (1916)” în *Crisia*, Anul XLVI, 2016, pp. 143-150.

5. Diana Covaci, ”Conexiuni: O perspectivă istorică asupra intermedierei între grupuri”, în *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj*”, Series *Historica*, volum LV, Supliment, 2016, pp. 17-32. ISSN 2344-2093.

6. Ionela Zaharia, *Cărțile de rugăciuni pentru soldați - Vademecum spiritual și cultural în timpul Marelui Război*, în „ASTRA SABESIENSIS”, Nr. 2/2016, Editura: Argonaut, ISSN: 2457-8150, 2016, pp. 95-107.

Alte articole și studii:

- 1. Mirela Popa-Andrei, Diana Covaci**, ”Ierarhi români în refugiu. Secvențe din viața Bisericii Greco-catolice române din Transilvania în vremea Primului război Mondial”, în vol. *Cler, biserică și societate în Transilvania sec. XVII-XX*, coord. Cornel Sigmirean, Corina Teodor, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca(România), Symphologic Publishing, Gatineau (Canada), 2016, p. 323-339.
- 2. Mirela Popa-Andrei**, ”Primul Război Mondial reflectat în jurnale de front românești (1914-1916)”, în vol. *Din modernitate spre contemporaneitate. Studii istorice dedicate lui George Cipăianu la împlinirea vârstei de 75 de ani*, editori Valentin Orga, Ottmar Trașcă, Liviu Țirău, Virgiliu Țirău, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2017, p. 241-253.
- 3. Mirela Popa-Andrei**, ”La Prima Guerra Mondiale attraverso gli occhi dei partecipanti. Due diari di guerra romeni (1914-1916)” în *Quaderni Quaderni della Casa Romena di Venezia*», XII, 2017 (sub tipar), ISSN 1583 9397.
- 4. Ana Victoria Sima, Alexandra Teodora Mihalache**, “Liberatori o nemici? Percezioni e atteggiamenti dei Romeni e dei Sassoni transilvani nei confronti dell’esercito romeno durante la breve occupazione della Transilvania (1916)”, în *Quaderni Quaderni della Casa Romena di Venezia*», XII, 2017 (sub tipar), ISSN 1583 9397.
- 5. Mirela Popa-Andrei**, ”Școli și învățători în vremea Marelui Război. Studiu de caz: învățământul confesional din dieceza Greco-catolică Gherla (1914-1916)” în vol. omagial dedicat prof. Nicolae Bocșan, 2017, **sub tipar**.

6. **Mirela Popa-Andrei**, "Câteva considerații cu privire la clerul român din Transilvania și propaganda de război (1914-1917)" în vol. omagial dedicat profe. Csucusja Istvan, **sub tipar**.
7. **Ana Victoria Sima, Mirela Popa-Andrei**, *Copiii în vreme de război. O perspectivă transilvăneană asupra Primului Război Mondial*, în "Multiculturalism, Identitate și Diversitate. Perspective istorice. In honorem prof. univ. dr. Rudolf Graf la împlinirea vârstei de 60 de ani/Multikulturalismus, Identitat und Diversitat, Historische Perspektiven. Festschrift fur Professor Rudolf Graf zum 60. Geburtstag, coord./Hrsg. Iosif Marin Balog, Ioan Lumperdean, Lorand Madly, Dumitru Țeicu, Editura Mega: Cluj-Napoca, 2015 (aparut in 2016), pp. 501-516 . ISBN 978-606-543-667-1
8. **Ana Victoria Sima**, *La religione della Casa reale di Romania e le sue implicazioni politiche a ridosso della Prima Guerra Mondiale*, in "Imperi e Nazioni nell'Europa centro-orientale alla vigilia della Prima Guerra Mondiale", a cura di Ion Cârja, Roma, 2016, pp. 189-201. ISBN: 978-973-109-671-1; ISBN: 978-88-85183-43-8.
9. **Ana Victoria Sima, Mirela Popa-Andrei**, *Children during a Time of War. A Transylvanian Perspective on World War I, World War I – The other face of the war*, Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș (eds), Cluj-Napoca: Romanian Academy – Centre for Transylvanian Studies, Cluj University Press, 2016, 465p., ISBN 978-606-8694-61-0, ISBN 978-606-37-0028-6, pp. 303-318.
10. **Mirela Popa-Andrei**, *L'intellectualita ecclesiastica greco-cattolica di Oradea Mare (Gran Varadino) all'inizio della Prima Guerra Mondiale*, in vol. „Imperi e nazioni nell'Europa centro-orientale alla vigilia della Prima Guerra Mondiale”, a cura di Ion Cârja, introduzione di Andrea Ciampani, Roma-Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016, pp. 203-213.
11. **Diana Covaci**, "By Word and Example": Mobilizing People through the Circulars Issued by the Romanian Greek-Catholic Church in Transylvania (1915) în vol. *World War I – The other face of the war*, Ioan BOLOVAN, Rudolf GRÄF, Harald HEPPNER, Oana Mihaela TĂMAȘ (eds), Cluj-Napoca, Romanian Academy – Centre for Transylvanian Studies, Cluj University Press, ISBN 978-606-37-0028-6; 978-606-8694-61-0.
12. **Ionela Zaharia**, *A different face of the war: Romanian Habsburg Military Chaplains on the Home Front*, a fost acceptat spre publicare și va apărea în volumul: *World War I – The other face of the war*, coordonat de Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș, Editura:

Romanian Academy – Centre for Transylvanian Studies, Cluj University Press, Cluj-Napoca, 2016.

Un rezultat important al diseminării efectuate pe proiect a fost reprezentat de volumul proiectului: *Persuading Minds. Propaganda and Mobilisation in Transylvania during World War I*, Ana Victoria Sima & Teodora Alexandra Mihalache (eds), Peter Lang, 2017 ISBN: 978-3-631-73857-3.(sub tipar). Volumul reunește o mare parte din rezultatele cercetării obținute de membrii colectivului de cercetare în cadrul acestui proiect, prezentate mai întâi ca lucrări la Congresul Național al Istoricilor Români, din 25-28 august 2016, Cluj-Napoca.

În volum membrii echipei au publicat următoarele studii:

1. **Ana Victoria Sima**, „Writing and waiting for peace. Letters of Ordinary Romanian People from Transylvania at the Time of the Great War”
2. **Ionela Zaharia**, „War Propaganda: A Duty to the Nation and the Emperor. ASTRA and the Military Clergy during the Great War”
3. **Tiberiu Iordan**, "With the Camera in the Trenches"
4. **Mirela Popa-Andrei**, "The Priests' Manifold Roles in Transylvania's Romanian Communities during World War I"
5. **Teodora Mihalache**, „A “Mobilisation of Souls”: Actions in Support of the War Effort in Brașov during 1914”
6. **Diana Covaci**, „The Church's Mobilization of the Population in Support of the War Effort: A Study of Communication”

Alături de studiile realizate de echipa proiectului, volumul mai include încă șapte contribuții ale unor colaboratori ai proiectului, participanți la secțiunea organizată în august 2016 în cadrul Congresului Național al Istoricilor Români.

Toți membrii grantului au participat la conferințe interne și internaționale cu subiecte aferente proiectului de cercetare, contribuind astfel la diseminarea rezultatelor cercetării și a confruntării rezultatelor preliminare obținute în urma activităților de documentare-cercetare de până acum. În consecință, în cele 24 luni de finanțare echipa proiectului însușește un număr de 15 participări la conferințe internaționale după cum urmează:

Conferințe internaționale:

1. **Diana Covaci**, Lisabona-Portugalia, 19-20 iunie 2017, International Conference "War Hecatombs: Effects on health, demography and modern thought (19th-21st

centuries)”; organizatori Faculty of Social and Human Sciencis - Universidade Nova de Lisboa; participare cu prezentarea, lucrarea `Trustworthy counsellors of the people`: The Romanian Clergy and the Mobilization of the Civil Population in Transylvania during the First World War.

2. **Mirela Popa-Andrei**, Lisabona-Portugalia, 19-20 iunie 2017, International Conference **”War Hecatomb: Effects on health, demography and modern thought (19th-21st centuries)”**; organizatori Faculty of Social and Human Sciencis - Universidade Nova de Lisboa; participare cu prezentarea *The Other Faces of the Priest. The Overlapping Roles of the Clergy in the Romanian Communities from Transylvania during the Great War*
3. **Teodora Mihalache**, Lisabona-Portugalia, 19-20 iunie 2017, International Conference **”War Hecatomb: Effects on health, demography and modern thought (19th-21st centuries)”**; organizatori Faculty of Social and Human Sciencis - Universidade Nova de Lisboa; participare cu lucrarea *War Pedagogy in The Confessional Schools of The Transylvanian Saxons during the First World War*
4. **Ionela Zaharia**, Lisabona-Portugalia, 19-20 iunie 2017, International Conference **”War Hecatomb: Effects on health, demography and modern thought (19th-21st centuries)”**; organizatori Faculty of Social and Human Sciencis - Universidade Nova de Lisboa; participare cu lucrarea *Salvation through War: Church and War Propaganda at the Borders (1914-1918)*.
5. **Tiberiu Iordan**, Lisabona-Portugalia, 19-20 iunie 2017, International Conference **”War Hecatomb: Effects on health, demography and modern thought (19th-21st centuries)”**; organizatori Faculty of Social and Human Sciencis - Universidade Nova de Lisboa; participare cu lucrarea *"No men's film in no men's land: Filming and propaganda in the trenches of World War I"*.
6. **Ana Victoria Sima**, Conferința internațională **Formes, expressions et recompositions des solidarités dans l’Autriche-Hongrie en guerre**, organizată de INALCO, Paris, în 1 iunie 2017, unde, împreună cu Emanuela Costantini (Universita Perugia, Italia) a susținut lucrarea *Beyond the Fatherland, more than the Fatherland. Family as a psychological shelter and a transnational form of solidarity among Romanian and Italian soldiers of the Austro-Hungarian Army during the First World War*

http://www.inalco.fr/sites/default/files/asset/document/programme_solidarities_kuk_010_6_vf2.1.pdf).

7. **Ionela Zaharia**, Conferința internațională **Umbruchsphase 1917 - ? Erodierende Machtstrukturen und Verschiebung von Loyalitäten**, organizată la Graz, Austria, de Forum Erster Weltkrieg, Arhiva orașului Graz (*Stadt Archiv Graz*) și Institutul de Istorie al Universității Karl Franzens din Graz, în perioada 20-21.10.2016; participare cu prezentarea *Habsburg Romanian Military Chaplains 1916-1919. Between National and Supranational Identity*.
8. **Ionela Zaharia** a participat și la a 40-a conferință anuală a IARCEES (*Irish Association for Russian, Central and East European Studies*), intitulată: **Individuals and Institutions in Europe and Eurasia**, desfășurată în perioada 6 - 8.05.2016 la Maynooth, Irlanda, unde a susținut lucrarea intitulată: *Military Chaplains and political identity - Habsburg Romanian Military Chaplains*.
9. **Mirela Popa-Andrei, Diana Covaci**, **Convegno internazionale "La campagna di Romania (1916-1917) esperienze e memoria storica**, Venetia, 13-14 octombrie 2016, a prezentat comunicarea intitulată *Rifugiati nel proprio paese. Il confino dei metropolitani romeni della Transilvania dopo l'entrata della Romania in guerra (1916)*,
10. **Ana Victoria Sima, Teodora Mihalache**, **Convegno internazionale "La campagna di Romania (1916-1917) esperienze e memoria storica**, Venetia, 13-14 octombrie 2016, unde a susținut conferința: *Liberatori o nemici? Percezioni e atteggiamenti dei Romeni e dei Sassoni transilvani nei confronti dell'esercito romeno durante la breve occupazione della Transilvania (1916)*
11. **Ana Victoria Sima**, **International History Symposium Epaminonda Lucaciu/ Simpozion internațional de istorie EPAMINONDA LUCACIU**, ediția I-A, *Etape și momente de istorie românească în Statele Unite ale Americii: Biserica Greco-Catolică*, Cleveland, Ohio, 12-14 mai 2016, conferința cu titlul: *In Time of War. The Romanian Greek-Catholic Church during the Years of World War I/ În vreme de război. Biserica Română Unită în anii Primului Război Mondial*.
12. **Ana Victoria Sima**, **11th European Social Science History Conference**, Valencia, 30 March-2 April 2016, unde am susținut conferința cu titlul *Being a Husband and Wife in Wartime. A Transylvanian Cultural Perspective*.

13. Ionela Zaharia, conferința internațională **World War I. The Other Faces of War**, Cluj-Napoca, 12-14 octombrie 2015; prezentarea *A different face of the war: Romanian Habsburg Military Chaplains on the Home Front*.

14. Diana Covaci, conferința internațională **World War I. The Other Faces of War**, Cluj-Napoca, 12-14 octombrie 2015; prezentarea „...and give back to the world peace and tranquillity”: *Propaganda and Control through Church in Transylvania during the First World War*. Prezentarea a fost susținută în plen, la deschiderea oficială a conferinței.

15. Ana Victoria Sima, Mirela Popa-Andrei, conferința internațională **World War I. The Other Faces of War**, Cluj-Napoca, 12-14 octombrie 2015; prezentarea *The Children's War. A Transylvanian Perspective at the time of World War I*.

Un aspect care merită menționat este acela al organizării de către directorul de proiect Ana Victoria Sima unui panel la intitulat **Church during the Great War** în cadrul conferinței internaționale **”War Hecatomb: Effects on health, demography and modern thought (19th-21st centuries)”**, organizată de către Faculty of Social and Human Sciencis - Universidade Nova de Lisboa. În cadrul acestui panel echipa proiectului a prezentat lucrări, iar Discussant a fost Diana Covaci. Programul conferinței poate fi consultat aici: <https://warandhealth.files.wordpress.com/2017/05/english-programme-16-06.pdf>.

Conferințe naționale:

1. Mirela Popa-Andrei, Brașov, 27-28 aprilie 2017, Simpozionul Național „Țara Bârsei”, ediția a XVI-a intitulată „Istorie și memorialistică în secolele XVIII-XX”, organizată de Muzeul „Casa Mureșenilor” și Consiliul Județean Brașov; participare cu prezentarea: *Literatura Marelui Război. Studiu de caz: două jurnale de front românești*

Conf. univ. dr. Ana Victoria Sima a organizat în cadrul Congresului Național al Istoricilor Români (CNIR) desfășurat în Cluj-Napoca, în perioada 25-28 august 2016, o secțiune de comunicări intitulată: **Propagandă, mobilizare și implicarea populației în Primul Război Mondial**. În cadrul acestei secțiuni, membrii echipei proiectului nostru au susținut mai multe prezentări, care au avut la bază informațiile bibliografice și sursele arhivistice identificate cu ocazia stagiilor de documentare-cercetare efectuate în anul în curs și prezentate în paginile de mai sus.

2. Ana Victoria Sima a susținut conferința: *Războiul în cuvinte. Corespondența românilor transilvăneni în timpul Marelui Război*

3. **Mirela Popa-Andrei**, prezentarea intitulată *Marele Război reflectat în Jurnale de front românești (1914-1916)*,
4. **Diana Covaci**, *Mobilizarea populației prin Biserică pentru susținerea războiului: un studiu de comunicare.*
5. **Ionela Zaharia**, prezentarea *Propaganda de război, ASTRA și clerul militar în Marele Război*,
6. **Teodora-Alexandra Mihalache**, *”O mobilizare a sufletului” : acțiuni de susținere a efortului de război în Brașovul anului 1916*
7. **Tiberiu Iordan**, *În tranșee cu aparatul de filmat*

De asemenea, în cadrul CNIR-ului, membrii echipei au mai prezentat comunicări la alte două secțiuni:

8. **Diana Covaci** Lucrarea „*Minorități*” ale minorităților: o posibilă direcție de cercetare a elitelor moderne a fost prezentată în cadrul Secțiunii ”Elitele epocii moderne în cercetarea românească”
9. **Diana Covaci** „*Oportunități de angajare*”: trasee de carieră ecleziastică la jumătatea secolului al XIX-lea, Secțiunea ”Elitele ecleziastice din spațiul românesc și rolul lor politic (sec. XVIII-1914)”,
10. **Mirela Popa-Andrei** a prezentat comunicarea intitulată *Aspecte privind originea socială a clerului român greco-catolic (1853-1918). Studiu de caz: dinastiile preoțești – mit sau realitate istorică?* în cadrul secțiunii ”Elitele ecleziastice din spațiul românesc și rolul lor politic (sec. XVIII-1914)”.

Proiectul de față și-a propus ca o serie de rezultate să se adreseze și unui grup țintă mai puțin avizat științific, dar consumator de istorie națională și locală. Un rol important în procesul de diseminare a proiectului către publicul larg îi revine **filmului scurt documentar**, la care echipa proiectului a contribuit în diverse modalități: istoricii au realizat cercetarea de arhivă și au adunat informațiile care au contribuit la realizarea scenariului filmului, iar filmul a fost realizat de drd. **Tiberiu Iordan**. Cea mai importantă realizare a lui Tiberiu Iordan din acest an, în cadrul proiectului, a fost pre-producția, producția și post-producția filmului. În faza de pre-producție au fost căutate și identificate locațiile de filmare, atât pentru exterioare, cât și pentru interioare. Cele exterioare sunt localizate în Muzeul Etnografic al Transilvaniei „Romulus Vuia”, care conține atât gospodării, cât și biserici vechi de lemn, specifice arhitecturii comunităților și perioadei supusă

cercetării. Au fost de asemenea identificate cele mai potrivite interioare și unghiuri de filmare necesare scenariului și Tiberiu Iordan a stabilit un calendar al filmărilor, astfel încât acestea să reflecte principalele informații dorite a fi transmise prin film.

În cursul anului Tiberiu Iordan a avut întâlniri cu cei doi actori care vor apărea în film, pentru a-i pune la curent cu detaliile proiectului și pentru a stabili reperele filmărilor, precum și pentru repetițiile pregătitoare. De asemenea, s-au stabilit detaliile filmărilor de tip interviu care au fost realizate pentru film cu cercetătorii implicați în cadrul proiectului. Tot pentru filmul proiectului au fost identificate și discutate elementele de arhivă – documente, scrisori, fotografii, jurnale – care sunt folosite pentru filmările ilustrative de detaliu necesare susținerii conceptului vizual al filmului.

Până la finalul proiectului mai urmează să se realizeze etapa de montaj a filmului și post-producția. Acestea constau în editarea video și audio a materialului filmat, precum și alegerea muzicii și realizarea elementelor de grafică care vor fi introduse în film.

Activitatea de diseminare a rezultatelor obținute în cadrul proiectului s-a realizat și prin intermediul paginii Facebook a proiectului, care poate fi accesată la <https://www.facebook.com/Propaganda-de-r%C4%83zboi-%C8%99i-bisericile-rom%C3%A2ne%C8%99ti-din-Transilvania-1914-1918-1682543465314973>, responsabilitate ce i-a aparținut **Dianei Covaci**. De-a lungul anilor 2015-2017, au fost selectate și postate pe Facebook diferite știri de pe front din anii 1914-1918, extrase din cărțile religioase dedicate soldaților de pe front, știri despre raționalizări, colecte sau despre modalitățile de petrecere a sărbătorilor pe front. Tot pe această cale a fost popularizată inclusiv organizarea în cadrul Congresului Național al Istoriciiilor Români (25-28 august 2016) de către directorul de proiect a unei secțiuni specifice dedicate propagandei de război între anii 1914-1918 și participarea întregii echipe a proiectului cu lucrări în cadrul secțiunii.

Se poate constata astfel că și cel de-**al patrulea obiectiv al proiectului** a putut fi dus la îndeplinire, respectiv se remarcă pentru anul în curs o bună **diseminare a rezultatelor cercetărilor** referitoare la rolul celor două biserici românești în transmiterea către credincioși a propagandei oficiale a statului.

Alte rezultate obținute:

Ana Victoria Sima a propus un Curs școală doctorală, începând cu anul universitar 2016-2017, intitulat *Propagandă și populație în Primul Război Mondial*; acesta este predat la Școala

doctorală *Studii de populație și istoria minorităților*, din cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

Ana Victoria Sima a realizat o "Prefață" la cartea *Preoții năsăudeni și Astra 1861-1918*, autor Iuliu Marius Morariu, Editura Argonaut, 2016 (sub tipar). 7 pg. Tot directorul proiectului a colaborat la realizarea unei note asupra ediției în limba română la volumul *Marele Război și Europa danubiano-balcanică*, vol. coord. Francesco Guida, **ed. în limba română îngrijită și nota asupra ediției de Ana Victoria Sima**, Monica Fekete, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016. ISBN: 978-603-37-0015-6; ISBN: 978-606-8694-62-7.

Asistent de cercetare **Ionela Zaharia** și-a definitivat în data de 10 iunie 2016 studiile doctorale prin susținerea tezei de doctorat intitulată: *Clerul militar din Austro-Ungaria în Marele Război*, coordonată inițial de prof. univ. dr. Nicolae Bocșan și mai apoi de conf. univ. dr. Ana Victoria Sima.

Echipa proiectului a contribuit la realizarea site-ului proiectului, găzduit pe pagina Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. Meniul său cuprinde pagini precum *Descrierea proiectului*, *Obiective și Activități*, *Echipa*, *Buget*, *Rezultate*, și poate fi accesat la http://hiphi.ubbcluj.ro/Propaganda_de_razboi/.

În final, concluzionăm că au fost atinse și chiar depășite toate obiectivele științifice stabilite inițial pentru cele 24 de luni de finanțare ale proiectului, iar în susținerea aserțiunii noastre stau rezultate palpabile, precum publicarea a 2 articole ISI și a 6 articole BDI, urmate de alte 12 studii publicate în volume de studii sau alte reviste de specialitate neindexate, de cele șase studii publicate de echipă în volumul proiectului, dar și în numeroasele participări la conferințe: 15 conferințe internaționale și 10 conferințe naționale, la care se adaugă alte tipuri de activități așa cum rezidă limpede din prezentul raport.

Conf. dr. Ana Victoria Sima

